

**GODIŠNJAK
GRADSKOG
MUZEJA
VARAŽDIN**

B R O J 2 — 3

VARAŽDIN 1962 - 1963.

Redakcioni odbor Ilijanić Mira, Mirković Marija, Runjak Josip

Odgovorni urednik: Runjak Josip

GODIŠNJAK
GRADSKOG
MUZEJA
VARAŽDIN
BR. 12-13

VARAŽDIN 1961-1962

Tisak: Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće Čakovec

GRADSKI MUZEJ VARAŽDIN
ARHEOLOŠKI ODELE
1961-1962

NEKI RENESANSNI ELEMENTI U SELJAČKOJ NOŠNJI IZ OKOLICE BEDNJE

Prilog proučavanja nošnje sjeverozapadne Hrvatske

(Table xxVIII — xxIX)

Kraj dosta obimne literature o nošnjama naših naroda upravo iznudaže pomanjkanje priloga iz sjeverozapadne Hrvatske, i to upravo njene jezgre — Hrvatskog zagorja (s varaždinskim krajem) i Međimurja. Dok je nošnja krajeva koji gravitiraju Zagrebu razmjerno dobro obrađena¹, s prostora Zagorja i Međimurja ne postoji gotovo ništa što bi vrijedilo spomena². Ovakvo stanje u ispitivanju nužno nameće zadatak da se pristupi sistematskoj obradi kulture odijevanja na tom području.

Osnovni elementi seljačke odjeće sjeverozapadne Hrvatske neosporno vode svoje porijeklo još iz vremena stare slavenske zajednice, no ta stara baština bila je stoljećima izložena najraznovrsnijim utjecajima. Kroz to dugo vremensko razdoblje seljačka se odjeća obogaćivala, mijenjala, da bi početkom 20. stoljeća razmjerno brzo bila potisnuta iz svakidašnjeg života u zaborav škrinja.

Da bi se otkrili čimbenici, koji su određivali pojedinim kulturnim dobrima — pa tako i predmetima odijevanja — na tom području s jedne strane sposobnost održavanja starih oblika, ustrajnost, a s druge omogućavali preuzimanje novih, prilagođavanje, mijenu, dakle one sile

1 Ovdje valja spomenuti prije svega radove:

— V. Tkalčić, Seljačke nošnje u području Zagrebačke gore,

Narodna starina sv. 10, Zagreb 1925, str. 133

— M. Sušić, Tumač izložene građe, Zagreb 1955, — odgovarajuća mjesta o nošnji Remeta, Bratine, Kupinca, te dalje iz Posavine.

2 — J. Kotarski, Lohor, Zbornik za narodni život i običaje XX, opis nošnje na str. 81.

B. Pleše, Ženska narodna nošnja iz okolice Varaždina, Zagorski kalendar 1958, str. 129.

— V. Tkalčić, Međimurska seljačka nošnja na slici čakovečkog grada iz prve polovice XIX stoljeća, Narodna starina sv. 33, str. 53, Zagreb 1934.

— K. Bošković, Proizvodnja tekstila i pregled nošnje u Međimurju, Rad IV kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957, Zagreb 1959.

koje su stvarale našu kulturu u sjeverozapadnom uglu Hrvatske, potrebno je poniknuti duboko u prošlost i osvijetliti mnoga nepoznata stanja i odnose.

Izvori, koji mogu kod proučavanja povijesti odjeće osvijetliti neke davno prošle momente, jesu dvojaki — neposredni i posredni. Neposredni su izvori suvremena svjedočanstva — likovni prikazi i zapisana riječ (bilo koje vrste) pomoću kojih se mogu direktno vidjeti ondašnji oblici i odnosi; tek rijetko će to biti i sam predmet (katkad u vidu arheološkog nalaza). Posredni su izvori onovremeni podaci iz susjednih krajeva po kojima se analogijom mogu stvarati pretpostavke za obrađivano područje, i recentni materijal koji doduše jedva da seže do u prvu polovinu XIX stoljeća, no zato čuva u sebi mnoge oblike zaostale iz prošlih vremena.

Razlozi koji su ponukali dra A. Baša da u svom kostimološkom radu obuhvati ne samo »narodnu« odjeću, nego odjeću svih staleža jedne nacije u cjelini³, vrijede, mutatis mutandis, i za sjeverozapadnu Hrvatsku, jer se i ovdje — kako će biti pokazano — mnogi elementi pučke odjeće ne mogu objasniti a da se ne uzme u obzir onovremena nošnja svih staleža. No nešto drugačije gospodarske i društvene prilike od onih koje su vladale u Sloveniji prisilit će ispitivača u sjeverozapadnoj Hrvatskoj da pri spoznavanju povijesnih činjenica baci težište na druge putove, nego što su oni na koje su mogli, pa i morali baciti i A. Baš i V. Geramb⁴. To traže u prvom redu nesrazmjerno skromniji izvori likovnog karaktera — premda ih posve ne nedostaje — s isto dosta skromnom (doduše još slabo proučenom) arhivskom građom, te bitno drugačija priroda same kulture odijevanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Razmjerno tanak sloj stanovništva — nosilaca kulture visokog i srednjeg sloja⁵ i autarkično gospodarstvo sela, koje samo proizvodi sirovinu za tekstil za svoju potrebu, uvjetovali su naime čuvanje do naših dana arhaične odjeće s naglašenim značajkama koje potječu iz pretfeudalnog vremena — dakle odjeće, koja je inventar »donjeg sloja«, sloja pretklasne, pretfeudalne kulture, a koja je i u Sloveniji i u austrijskoj Štajerskoj u glavnim crtama iščezla.

3 A. Baš, Noša v poznem srednjem veku in 16. stoletju na Slovenskem, Ljubljana 1959, str. 8.

4 — A. Baš, nav. djelo, str. 8 i dalje

5 To W. Schmidt primjenio na nošnju A. Baš, nav. djelo str. 8 i

— A. Baš Načela proučavanja naše starije narodne nošnje, Etnološki pregled 4, str. 64, Beograd 1962.

Navedene osobine izvora i gradnje prinudit će ispitivača povijesti odjeće sjeverozapadne Hrvatske da kao glavno uporište pri ispitivanju uzme recentni materijal, dopunjujući ga arhivskom građom i eventualnim likovnim prikazima⁶ i uspoređujući sa suvremenim stanjem u susjednim krajevima. Možemo smatrati sretnom okolnost da se od rijetkih radova koji obrađuju čitavu nošnju jednog relativno malog kraja dva odnose na neposredno susjedstvo — Sloveniju i Štajersku⁷.

Kao prilog ovome poslu neka posluži slijedeći kratki osvrt na pojavu nekih renesansnih elemenata u odjeći bednjanskih seljanki.

* * *

Predmet radnje su ukrasni elementi renesansnog karaktera na ženskom opleću iz okolice Bednje. Isti elementi — samo nešto reducirani — prate isto takav odjevni predmet i u krajevima južno od Ivančice sve do obronaka Medvednice. Pokušat će se objasniti njihova pojava u Hrvatskom zagorju, ukazati na način i vrijeme njihovog preuzimanja sa strane seljaka. O opleću iz okolice Bednje do sada, koliko je autoru poznato, nije objavljeno ništa. Južno od Ivančice ukratko je opisana nošnja u Loboru⁸ i opširnije na sjevernim padinama Medvednice⁹. Znatnu pomoć pružit će, međutim, već spomenuti povijesni radovi A. Baša i V. Geramba.

Ženska seljačka odjeća bednjanskog kraja ne razlikuje se bitno od **zagorske nošnje** opisane i tako nazvane u spomenutom Tkalčičevu radu o nošnjama oko Zagrebačke gore, pa se stoga može — oslanjajući se na nj — ovdje nazvati **bednjanskom varijantom zagorske nošnje**. Samo opleće može se također nazvati **bednjanskom varijantom zagorskog opleća**.

Kako se međusobno opleća u bednjanskom kraju skoro i ne razlikuju, dostajat će opis jednoga od njih¹⁰. **Rokavci** iz Rinkovca sastoje se od **prednjeg stana s prsnicom**, dva **zadnja stana**, dva duga **rokava**

6 Već je V. Tkalčić u navedenom radu o Međimurskoj nošnji, te u članku Crkvene slike sa narodnim nošnjama, Narodna starina sv. 25, Zagreb 1931, str. 122. ukazao na potrebu interpretiranja starijih likovnih izvora; ovdje je slijedio rad

— V. Tkalčić, B. Širola, Seljačka nošnja. Slikarije na zidu u župnoj crkvi sv. Marije Magdalene u selu Kapeli kraj Bjelovara, Etnografska istraživanja i gradja Zagreb 1934, str. 49.

7 — A. Baš, Noša v poznem srednjem veku, nav. djelo.

8 — K. Mautner, V. Geramb, Steirisches Trachtenbuch I (Graz 1932) i II (Graz 1936).

9 V. Tkalčić, Seljačke nošnje u području Zagrebačke gore, nav. djelo na str. 157 opisuje **zagorsku nošnju**; crtež donasa na str. 161, sl. 83 (Veleškovec kraj Zlatara).

10 Opisani primjerak otkupljen je 4. XII 1962. u selu Rinkovec blizu Bednje od Ane Zboldulja; izrađen je pod kraj XIX st. Inventiran u Etnografskom odjelu Gradskog muzeja Varaždin pod brojem 412.

i ovratnika — **kraglina**. Izrađeni su od domaćeg konopljenog platna, jedino su **šlingom** ukrašeni dijelovi od tanje kupovne tkanine. Opleće je, kao i ostali dijelovi odjeće (rubaća, pregača, peča) posve bijelo.

Prednji stan je platnena pačetvorina (šir. 58, vis. 44 cm) ukrašena sa strane sitnim simetrično poređanim okomitim naborima i postrance prišivenim blago nabranim trakama (jedna povrh druge: gornja, vidljiva, ukrašena je **šlingom**). Među nabore na sredinu prsa prišivena je **prsnica**. Nju sačinjavaju dva pačetvorinasta platnena komada našivena jedan preko drugoga tako da bude kruća. Gornji, vidljivi (šir. 8,5, vis. 29 cm.) ukrašen je okomito zamišljenim ukrasom od **šlinge**. **Zadnji stani** su male pačetvorine (12 X 32 cm), gusto nabrane uz ovratnik. **Rokav** je izrađen tako da počinje na ovratniku pokrivajući rame i jednolično se sužavajući prema zapešću gdje završava manšetom. Dug je 65 cm. Šav teče s unutarnje strane. Manšetu markiraju postavljeni komad tkanine vel. 13×27 cm, šav i tri sitna koncentrična nabora. Na kraj rukava našivene su dvije blago nabrane trake jedna povrh druge. Gornja je ukrašena šlingom. Pod **rukav** je prišivena mala krpica (12×8 cm) koja spaja prednji i zadnji stan. Ovratnik — **kraglin** dug je 110 cm, no gustim naborima — **rugicama** širokim po 1 cm, sveden je na svega 32 cm. Širina (odnosno visina) ovratnika iznosi 3 cm. Gustim nabiranjem postignuta je čvrstoća koja mu omogućava da odstoji od vrata i ramena. Traka koja pokriva spoj ovratnika s rukavima i stanima, ukrašena je šavovima koji tvore rombove. Isti ukras ponavlja se na **prsnici** i manšetama. Odostraga je na nju prišivena omča kojom se opleće zakapčalo.

Opleće, kakvo je netom opisano, nosile su seljanke u Višnjici, Cvetlinu, Bednji, Šaši, Gornjem Jesenju, Kamenici, Žarovnici, selima oko Lepoglave te u nizu zaselaka oko spomenutih sela¹¹.

Istočno i zapadno od tog područja nosilo se drugačije opleće — prsa je pokrivalo jedva do ispod grudi, ukrašeno je bilo samo na rukavima, ovratnika ili nije bilo ili je to položeni šlingani ovratnik; istočno od ovog

¹¹ To je područje crkvenih župa Višnjica, Cvetlin, Bednja, Jesenje (bez Zagorske Koprivnice), Lepoglava i Kamenica. Godine 1334 na čitavom ovom području postoje samo dvije župe Trakošćan (kasnije Bednja) i Kamenica. Sve ove župe zajedno s klenovničkom sačinjavaju Bednjanski distrikt. Jasno se vidi kako se stara crkveno-administrativna cjelina skoro posve poklapa s područjem određenog tipa seoske nošnje (M. Gavazzi, Iz biologije narodne nošnje, Hrvatsko kolo XVI, Zagreb 1935, na str. 131).

U jezičnom pogledu ovaj kraj također tvori posebnu cjelinu (J. Jedvaj, Bednjanski govor, Hrvatski dijalektološki zbornik I, Zagreb 1956, str. 279).

Administrativno danas jedino Jesenje pripada općini Krapina, dok je preostalo područje do konca 1962. tvorilo općinu Lepoglava, a sada je dio općine Ivanec.

područja rukavi su kratki, stegnuti nad laktom¹², zapadno su doduše dugi, ali s nenaglašenom manšetom; opleća se kopčaju na prsima; prsni dio seže jedva do ispod grudi, nije ukrašen nego prekriven prsnim dijelom rubače. Južno od Ivančice prema Medvednici opleće je slično bednjanskom, samo što nema nabrani ovratnik.

Značajke, koje izdvajaju bednjansko opleće od susjednih bile bi dale: nabrani ovratnik, dugi rukavi s manšetom, kopčanje na leđima, ukrašeni plastron na prsima te odgovarajući kroj rubače koja ne pokriva prsa.

Osnovni k r o j opleća u bednjanskom kraju je skoro posvuda isti. Opleće je krojeno od prednjeg i dva stražnja stana, te rukava koji počinju na ovratniku. Rjeđi su rukavi koji počinju na ramenu. Rijetki su primjerci čistog poncho kroja, gdje su prednji i stražnji stan od jednog komada tkanine s prorezom za vrat i prorezom za kopčanje na leđima. Tek na rubu tog područja može se naići i na primjerke koji se kopčaju na prsima (u Višnjici, Gornjem Jesenju), pa čak i na ramenu (Gornje Jesenje, Šumec) a da se ipak ne razlikuju od onih koji se kopčaju na leđima.

Kraglin s rugicama poznat je na čitavom području opleća bednjanske varijante, no nije svuda obavezan — tj. uz primjerke s nabranim ovratnikom postoje i poneki bez njega. (Gornje Jesenje, Žarovnica, Bedenc). Visina ovratnika varira (od 1 do 6 cm) no obično iznosi oko 4 cm; rađen je često od više slojeva platna i gusto je nabran da može slobodno odstajati¹³. Ovako nabrani ovratnik napadno podsjeća na ovratnike španjolske plemićke mode koju je u drugoj polovici XVI stoljeća preuzelo plemstvo srednje Evrope.

Nabrani ovratnik katkad se kombinira s još jednim, izrađenim od šire (5—8 cm) šlingane trake, često blago nabrane koja slobodno pada na prsa i ramena. Postoje i samostalni **kraglini**, **kragleci** (poput onoga na sl.) koje su stavljali oko vrata i straga kopčali¹⁴. Bili su uškrobljeni i lebdjeli nad prsima i leđima, a širina im je znala doseći skoro pedalj.

12 U biti dužina tih rukava nije manja nego onih s manšetama. Kako se često oni međusobno ne razlikuju ni po kroju ni po dimenzijama, to bi mišljenje V. Geramba (nav. djelo, II, str. 405) da su u Štajerskoj kratki rukavi nastali tako da su se dugi jednostavno podigli i stegli nad laktom, vrijedilo i za Zagorje. U Ladanju starije žene pričaju, da su nekad davno i u njihovom kraju nosili duge rukave.

13 U Višnjici je ovratnik (visok 6 cm) na pojedinim oplećima nabran u blage nabore do 6 cm. široke pa ne može stajati uspravno već pada na prsa i ramena.

14 Takav je i **kraglec** iz Plemenščine kraj Klenovnika, prikazan na slici, vlasništvo Gradskog muzeja Varaždin, inventar Etnografskog odjela br. 426—c. Dužina vrpce je 34, širina donjeg ovratnika 10, a gornjeg 3,5 cm.

Samostalne ovratnike nosile su žene onog kraja koji se proteže prema istoku (Višnjica, Zarovnica), a bili su poznati i dalje, oko Klenovnika (Plemenščina). Porijeklo šlinganog ovratnika može se tražiti u čipkanim ovratnicima plemićke nošnje XVII st., no premda su oni nastali u drugo vrijeme, nego oni nabrani, i premda se područja njihove upotrebe kod seljaka ovoga kraja posve ne poklapaju, njihovi prvotni nosioci bili su u našim krajevima isti — visoko plemstvo. Ovo dozvoljava pomisao da su seljanke ovih krajeva obje vrste ovratnika primile s istog izvora — dvorova plemića.¹⁵

Rokavi su svagdje dugi do zapešća gdje završavaju manšetom. U Višnjici su uz **dođe rokave** s manšetom bili poznati i **kratki rokavi** stegnuti nad laktom (inače se opleća međusobno nisu razlikovala). Istočno od obuhvaćenog područja (Vuglovec—Klenovnik—Voča) rukavi su široki i težu se nad laktom. Manšeta (Lepoglavska Ves: **tuce**) može biti ili samo markirana šavovima koji drže podstavljenu krpicu (da bude kruća), ili je izrađena od šlinganih traka koje obavijaju zapešće. Redovno se na rub rukava prišiju dvije trake jedna povrh druge (Višnjica: **kerepušeci**) široke do 4 cm. i blago nabrane. Rukavi su krojeni poput trapeza tako da se ravnomjerno sužavaju prema zapešću. U Lepoglavskoj Purgi starije se žene međutim sjećaju da su rukavi nekad bili jednako široki, te da su se stezali i nabirali u zapešću. Nabore je pridržavala šira traka koja je služila poput manšete. Kraj rukava virio je iz manšete i bio naboran poput rugica. Ove su nabore zvali **vujeka** (nom. pl. od **vuho**=uho).

Manšeta može također potjecati iz španjolske plemićke mode. Ovo potkrijepljuje oblik rukava u Purgi Lepoglavskoj i naziv **tuce**, koji je kao i loborski **taclin** njemačkog porijekla i indicira srednjeevropski izvor samog predmeta.¹⁶

Dok se stilski izvor ovratnika i manšete s naborima može utvrditi s dosta vjerojatnosti, to kod **prsnice** nije slučaj. Platnene košulje raznih oblika, i muške i ženske, u raznim se krajevima ukrašavaju na pr-

¹⁵ Porodica Drašković posjedovala je Trakošćan i Klenovnik od 1598. pa do novijih vremena. Samo vrlo kratko vrijeme u XVII st. gospodarili su ovim dvorovima Zrinski.

¹⁶ Nabiranje rukava s naborom — **Krös** opisuje V. Geramb u I knjizi nav. djela, str. 381. Ovdje nije značajna napuhnutosť rukava (što se razvija tek u građanskoj nošnji XVII st.) nego nabiranje i ponavljanje ukrasa s ovratnika što se susreće i u Lepoglavskoj Purgi.

Iz građe, iznesene u nav. djelu vidi se da se nabrani ovratnik **Krös** pojavljuje uvijek zajedno s manšetama — **Tatzeln**.

sima. Ti su ukrasi bilo izvedeni na samom odjevnom predmetu, bilo na posebnom komadu tkanine koji se pričvrsti na nj. Ovaj rašireni oblik ukrašavanja nema direktne veze s plastronom koji se pojavljuje u modi srednje Evrope u XV stoljeću (kad nema primarno ukrasnu funkciju, nego pokriva razgoličena prsa) i održava do nedavnih vremena u pučkoj nošnji srednje Evrope.¹⁷ U sjeverozapadnoj Hrvatskoj ukrašavaju se prsa ili na rubači, ili na košulji, ili na obim predmetima. Ukrašen na opleću sličan je (uz manje regionalne razlike) onom na rubačama. Da nema suprotnih indicija, moglo bi se lako zaključiti da **prsnica** bednjanskog opleća pripada široko rasprostranjenom načinu ukrašavanja prsa odjevnih predmeta. Indiciji, koji upućuju na to da neke značajke plastrona pripadaju s ovratnikom i manšetama kompleksu pojava istog izvora — odnosno da su isti utjecaji, koji su donijeli u ove krajeve nabrani ovratnik i oblikovali manšete, pogodovali prenošenju ukrasa s rubače na opleće i dali mu posebno obilježje — bili bi

— vizuelni dojam koji pruža **prsnica** svojom krutošću, vertikalno zamišljenim ukrasom i jedinstvom koje tvori s nabranim ovratnikom;

— postojanje posebnog plastrona (**prsnik** u Purgi kod Kamenice¹⁸) kome osnovna funkcija nije ukrasna, jer se na njemu ponavljaju ukrasi s opleća, a stavlja se preko prsa u hladnije dane;

— podudaranje granica rasprostranjenosti **prsnice**, rukava s manšetama i nabranog ovratnika, dakle onih pojava kojima se ovdje želi pokazati zajednički izvor.¹⁹

Dok se **robače** zapadno i istočno od područja bednjanske nošnje kopčaju na prsima i tako pokrivaju prednji dio opleća, bednjanskoj je gornji dio sprijeda široko rastvoren da se može vidjeti ukrašena **prsnica**. Tog oblika je i rubača južno od Ivančice. Po Tkalčićevoj klasifikaciji²⁰ ona pripada tipu B za koji on smatra da je renesansnog porijekla — što bi moglo još bolje potkrijepiti datiranje opleća — no i takav tip rubače, i opleće kao samostalni odjevni predmet ipak su znatno stariji, još iz vremena praslavenske zajednice.²¹

17. V. Geramb, nav. djelo, na str. 287 i 339.

18. **Prsnik** iz Kameničke Pruge, vl. GMV, inventar Etnografskog odjela br. 442 širok je 29, a visok 48 cm. Ovratnik je širok 5,5 cm. Ukrašen je naborima, bijelim i crvenim šavovima i crvenim vezom.

19. M. Gusić, nav. djelo, str. 26: u nošnji Bratine i Kupinca postoje **prikopček**, **taclini** — **tačne** i visoki (no ne nabrani) ovratnik. Kad ne bi postojali razlozi, navedeni na spomenutom mjestu, bio bi to još jedan indicij više za praćenje razvoja ove vrste opleća.

20. V. Tkalčić, *Seljačke nošnje u području Zagrebačke gore*, na str. 134 i dalje.

21. K. Moszynski, *Kultura ludowa Sowian I*, str. 217 i dalje, Kraków 1929.

Opleće iz bednjanskog kraja ima nekoliko značajki kojima može biti vrlo vjerojatno izvor u renesansnoj plemićkoj nošnji (ovratnik s **rugicama**, **vujeka** na manšetama) ili su one bar oblikovane zahvaljujući takvim utjecajima (same manšete, plastron).

Kako manjkaju raspoloživi podaci koji bi neposredno svjedočili o djelovanju renesanse na pučku odjeću sjeverozapadne Hrvatske, opravdanost ove pretpostavke može se potvrditi ukazivanjem na mogućnost da se to stvarno moglo dogoditi, tj. na put kojim je taj utjecaj mogao priticati. Ako se utvrde putovi, kojima su spomenuti elementi mogli doći u sastav pučke odjeće, dobit će se i vremenski okvir u kojem se je mogao taj proces odigrati.

Postoje tri mogućnosti ulaska tih elemenata u pučku nošnju ovih krajeva.

- preuzimanjem direktno od plemstva
- preuzimanjem posredstvom građana
- preuzimanjem preko pučke nošnje susjednih (štajerskih) krajeva.

Ovu posljednju ne potkrijepljuju nikakve činjenice, jer na susjednom prostoru slovenske Štajerske tim elementima nema traga²². Analizom gospodarske i društvene strukture ovog dijela Hrvatskog zagorja u vremenu kad se može očekivati spomenuti procesi moći će se odrediti i vjerojatnost prvih dviju mogućnosti.

U ovom dijelu Zagorja nisu postojala naselja gradskog karaktera čiji bi stanovnici mogli posredovati građansku srednjoevropsku modu. Gradovi Zagreb, Varaždin, Ptuj, Rogatec dosta su udaljeni; od starih trgovišta jedino je Krapina imala urbani karakter (no bednjansko područje ne gravitira prema njoj), dok su ostala (Ivanec, Bednja, Klenovnik, Lobar, Zlatar, Belec) doduše lokalni centri, no naseljeni stanovništvom seljačkog karaktera koje ovom prilikom uopće ne može doći u obzir. Lepoglava, samostan pustinjaka sv. Pavla, tada još nije naselje. Niti **Purge**, kojih ovdje ima nekoliko i za koje je rečeno²³ da su bile gra-

— M. Gavazzi, Sudbina stare slavenske baštine kod južnih Slavena, Biblioteka Etnološkog društva Jugoslavije 2, Beograd 1959, str. 18.

22 — V. Geramb, nav. djelo II, str. 208—283 donosi detaljni pregled razvoja nošnji slovenske Štajerske od 1780. god. dalje.

23. — V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno—prosvjetni rječnik, Zagreb 1902—1922, str. 1197, natuknica **Purga**.

dići ili varošice, nisu, bar u Zagorju, i bar u vrijeme koje ovdje dolazi u obzir imale nikakvog građanskog karaktera.²⁴

Pomanjkanje građanskog staleža nije u ovim krajevima popraćeno pomanjkanjem feudalnih sjedišta.²⁵ Mnogi burgovi, značajni u srednjem vijeku, u XVI i XVII vijeku doduše više ne postoje,²⁶ no neki i dalje služe, bilo pregrađeni, bilo kao novogradnje, svojim feudalnim gospodarima.²⁷ U bednjanskom kraju najznačajniji je dvor Trakošćan koji sredinom XVI vijeka dolazi u ruke porodice Drašković. Pavlinski samostan u Lepoglavi sa svjetovnom gimnazijom tada je upravo jedno od najznačajnijih kulturnih središta onovremene Hrvatske, a svoj vrhunac dosiže osnivanjem filozofskog (1656) i teološkog (1683) fakulteta.²⁸

Uz burgove i dvorce ovdje postoje i mnogi dvorovi nižeg plemstva, pa su još 1801. god. na Beyschlagovoj karti Varaždinske županije samo u bednjanskom kraju označene kao Curiae Nobiliaris Šaša, Prašnica, Zajčevo, Rinkovec, a da se ne spominju mnogobrojne kurije s druge strane Ivančice.

Ovi plemićki centri osobito su oživjeli u XVI vijeku povlačenjem plemića pred Turcima u sjeverozapadnu Hrvatsku, a svoj vrhunac doživjeli su u XVII i početkom XVIII vijeka, da bi zatim povlačenjem visokog plemstva u gradove polako opustjeli.

24 Kako dosad još nije poznat arhivski materijal, koji bi taj problem osvijetlio, može se samo nagađati o karakteru zagorskih Purgi. U bednjanskom kraju postoje Bednjanska Purga, Purga kod Saše, Očurova Purga (Purgarija), Lepoglavska Purga, Purga kod Kamenice. (Južno od Ivančice je Loborska Purga, u Gorskom Kotaru Purgu uz Severin i Bosiljevo, Purgarija uz Ribnik; u Beloj Krajini purga kraj Adlešića). Naziv Purga, Purgarija bez sumnje je izveden od imenice burg. Skoro sve purge i stoje uz neki burg (osim Šaške i Očurove; možda su one jedini trag iščezlim utvrdama?). Nazivi i položaj pokazuju usku vezu naselja s tvrđavom, i možda su stvarno purge u sebi nosile zametak koji bi u povoljnijim prilikama mogao dovesti do razvoja naselja gradskog tipa, no početkom novog vijeka to su nesumnjivo čisto seoska naselja. Tragovi posebnog položaja purgara vidljivi su još iz predaje: u Bednji je do pred par godina stajala kuća, vl. Tome Ostričkog, koja je navodno bila starija od susjedne s utesanom godinom 1526; navodno je služila kao sudnica. Predaju iz Lobora objavio je J. Kotarski nav. djelo str. 53.

25 Podatke o burgovima i dvorcima ovog dijela Zagorja objavio je Đ. Szabo u Hrvatskom vjesniku sv. XIII, str. 103, (Spomenici kotara Krapina i Zlatar) i sv. XIV, str. 22 (Spomenici kotara Ivanec).

26 Burg Lepoglava porušen je oko 1399. god., no istovremeno je tamo sagrađen pavlinski samostan. Burg Kamenica je napušten prije 1436. god. O drugima nema podataka (razvaline nad Cvetlinom gradina kod zaselka Divjaki nad žarovničkom Sotinskom, eventualni burgovi uz Sašku i Očurovu Purgu).

27 Trakošćan, Bednja, današnji dvor Klenovnik izgrađen je početkom XVII st. kraj neda-lekog starog burga.

28 I. Tkalcic, O stanju više nastave u Hrvatskoj prije, a osobito za Pavlinah, Rad Jazu XCII. str. 86.

Szabo, Spomenici kotara Ivanec, nav. djelo, str. 80 dalje.

Ako ovako zacrtana društvena struktura odgovara činjeničnom stanju, onda se nameće zaključak da je tamošnjim seljankama kao uzor pri oblikovanju i ukrašavanju opleća moglo poslužiti jedino zagorsko plemstvo. U bednjanskom kraju to su prije svega feudalni krugovi okupljeni oko dvora porodice Drašković u Trakošanu te gimnazije u Lepoglavi

Ako je to tako, onda se određivanjem vremena kad je naše plemstvo nosilo odjeću s modnim značajkama španjolske renesanse dobiva vremenski okvir u kojem se jedino mogao izvršiti prenos tih elemenata na seljačku odjeću.

Srednjoevropsko plemstvo preuzelo je španjolsku modu sredinom XVI stoljeća da bi je na prijelazu u XVII opet napustilo. Ona sad dalje živi kao kulturni sediment u građanskim i pučkim krugovima do u XIX stoljeće²⁹.

U Sloveniji se nova moda prihvatila nešto kasnije, no i ovdje se u drugoj polovici XVI stoljeća pojavljuju široki nabrani ovratnici³⁰.

Nekako u to vrijeme može se i u našim krajevima očekivati pojava španjolske mode. S obzirom na konzervativnost sitnog zagorskog plemstva može se pomišljati da ona u tim krajevima traje nešto dulje, možda sve do sredine XVII stoljeća, i to tim prije jer ovdje tek u drugoj polovici tog stoljeća renesansa konačno uzmiče pred barokom³¹.

Prema ovome može se traženo vrijeme grubo označiti kao kraj XVI i prva polovica XVII stoljeća, a to je upravo vrijeme bujnog feudalnog života u tom kraju.

29 V. Geramb, nav. djelo I, treći odio, poglavlje 1 (str. 325—372) i poglavlje 2 (373—404).

30 A. Baš, Noša v poznem srednjem veku, nav. dj., str. 46.

31 F. Stelé Slovenski barok (predgovor katalogu izložbe Barok na Slovenskem, održane 1961. g. u Narodnoj galeriji u Ljubljani) na str. 8 kao prelomnu godinu u Sloveniji navodi 1693, godinu osnutka Akademije operosorum; mnogo drugačije nije bilo ni u Zagorju. Lepoglavska se crkva barokizira god. 1663.

ZUSAMMENFASSUNG

In vorliegender Arbeit werden Verzierungen am weiblichen Ärmelhemd aus der Umgebung von Bednja (zwischen Ivanec, Krapina und der slowenischen Grenze) behandelt.

Dieses Ärmelhemd hat lange Ärmel mit Manschetten und eine kleine, fein gekräuselte Halskrause; es wird am Rücken zugeknöpft während die steife Brust ein aufgenähter verzierter Brustlatz bedeckt. Westlich und östlich von diesem Gebiete sind die Hemde anders — ohne Krause, meist mit kurzen Ärmeln und unverzierter Brust. Südlich vom Ivančicegebirge bis zur Medved-

nica sind die Ärmelhemde jenen aus der Umgebung von Bednja ähnlich, nur fehlen ihnen die Halskrausen.

Diese Verzierungen — Halskrause, Manschette mit kleiner Krause, Plastron — haben ihren Ursprung im Kostüm der Renaissance.

Da in der Nähe des Gebietes, in dem diese Verzierungen auftreten zu jener Zeit keine Siedlungen mit Einwohnern bürgerlicher Eigenschaften bestanden, muss man annehmen dass die Bäuerinnen diese Formen direkt vom Adel — der seine Sitze in dieser Gegend hatte übernommen haben.

Damit ist auch die Zeit, in der die Übernahme dieser Kulturelemente stattfinden konnte, näher bestimmt — es ist die Zeit wo diese Elemente noch in der Kleidung des Adels zu finden sind — also das Ende des XVI und die erste Hälfte des XVII Jahrhunderts, und das ist genau jene Zeit in der das Leben des hohen Adels in dieser Gegend den Höhepunkt erreichte.

- IX 1. Kameni cjepač (Spalter) jednostrano ukošene oštrice—kremen—
dulj. 71 mm, šir. 51 mm, deb. 42 mm.
- X Karta paleolitskih nalazišta s područja varaždinskog kotara
- XI Varaždinska oružana
- XII Popis poslanog oružja u varaždinsku oružanu 1586. godine
- XIII 1. Varaždin u vrijeme postojanja bedema (XVIII st.) pogled s juga
2. Dio sačuvanih varaždinskih utvrda (XIX st.) pogled sa sjevera
- XIV Plan Varaždina I. Beyschlaga prije rušenja bedema (1807.)
- XV Plan Varaždina A. Kiesswettera sredinom XIX st. s novo nastalim ulicama
- XVI 1. Kompleks zgrada izgrađenih na jugoistočnom dijelu grabišta
2. Novo nastali trg (Kapucinski-Lenjinov) na jugozapadnom dijelu grabišta
- XVII 1. »Dravska« — Kukuljevićeva ulica nastala na istočnom grabištu
2. »Nova« — Kačićeva ulica nastala na zapadnom grabištu
- XVIII 1. Gimnazija izgrađena 1870 g. na istočnom grabištu
2. Kazalište izgrađeno 1873 g. na južnom grabištu
- XIX Poziv Metela Ožegovića
- XX Zgrada u kojoj je otvorena Ilirska čitaonica u Varaždinu
- XXI Srebrene hvataljke J. Kunića zatvorene (1) i otvorene (2)
- XXII 1. Kalež od pozlaćena srebra s emaljnim medaljonima J. Kunića, danas u župnoj crkvi Konjšćina
2. Žigovi na kaležu J. Kunića (Varaždin, oko 1800 g.) iz Konjšćine
- XXIII Područje na kojem je sakupljena građa o obradi lana i konoplje
- XXIV Karta naziva za čupanje i za oblik preslice
- XXV Karta s oblicima stupa i mjestima gdje se prva konoplja suši prije močenja
- XXVI Karta s podacima o rukovjetima i snopovima
- XXVII Karta s podacima o stepanju i nazivima za otpadak i greben
- XXVIII 1. Opleće bednjanskog kraja (Rinkovci)
2. »Prsnik« (samostalni dio nošnje)
- XXIX 1. Rukav opleća bednjanskog kraja
2. »Kraglin« ili »Kraglec« (samostalni dio opleća)
- XXX Aparat za prepariranje gusjenica

